

A Comparative Study of the Conditions and Types of Release (Ibra) in the Legal Systems of Iran, Iraq, Egypt, and Imami Jurisprudence

Maan Hashem Lahims Saifi Al-Ardini¹ , Ahmad Ommi² and Arezo Malekshah³

1. Department of Law, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: h.lahmis@iau.ac.ir
2. Corresponding Author, Department of Law, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: a_ommi@iau.ac.ir
3. Department of Law, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: a.malekshah@iau.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 10 December 2024
Received in revised form 04 January 2025
Accepted 04 February 2025
Available online 19 February 2025

Keywords:

Acquittal,
Termination of obligation,
Civil rights,
Imami jurisprudence,
Conditions of validity,
Individual will,
Financial right

ABSTRACT

Objective: The goal of this research is to provide a precise and comprehensive legal analysis of the institution of 'discharge (Ibra) and to ensure the validity of this legal act by elucidating its conditions and legal effects. The ultimate objective is to clarify the foundations and rulings of discharge within the legal systems of Iran, Iraq, and Egypt, as well as in Imami jurisprudence, through a comparative study.

Method: This research employs a comparative analytical method with a library based approach. Research data were collected through the study and examination of primary sources, including texts of Imami jurisprudence, the civil codes of Iran, Iraq, and Egypt, as well as judicial opinions and the viewpoints of legal scholars. Subsequently, these data were compared and evaluated within an analytical framework.

Results: The comparative examination revealed that the validity of the legal act of discharge in the studied legal systems is contingent upon the fulfillment of a set of fundamental conditions across four main areas: the soundness and freedom of the discharger's will, possession of the legal capacity to dispose of property, the specificity and dischargeable nature of the debt (subject), and the legality and permissibility of the underlying cause (direction) of the discharge. Furthermore, rules concerning the form (offer) of discharge and the method of proving its occurrence were emphasized as elements crucial to its validity and effectiveness. The findings indicate a broad consensus on these essential conditions, alongside some minor differences in their interpretation or application among these systems.

Conclusions: This research concludes that discharge, as a unilateral and gratuitous legal act, has a valid and binding effect in the examined legal systems, leading to the extinguishment of the obligation, provided that all fundamental conditions pertaining to will, capacity, subject, and cause are met, and the necessary formal and evidentiary rules are observed. This comparative study, while demonstrating the relative coherence of the principles of discharge across these systems, also identifies the specific focal points and interpretive differences of each. This can be beneficial for the development of relevant legal doctrine and judicial practice.

Cite this article: Lahims Saifi Al-Ardini, M. H., Ommi, A. & Malekshah, A. (2024). A Comparative Study of the Conditions and Types of Release (Ibra) in the Legal Systems of Iran, Iraq, Egypt, and Imami Jurisprudence. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 3 (6), 1-21. <https://doi.org/10.22034/api.2025.2073562.1499>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2025.2073562.1499>

Publisher: Lorestan University.

Introduction

In civil law systems, the conditions governing discharge (Ibra) function as a delicate mechanism that, while upholding the autonomy of the creditor's will, also imposes rigorous legal requirements and constraints. The legislator does not deem the mere declaration of debt remission sufficient; rather, the validity of this legal act is contingent upon fulfilling a set of substantive and formal conditions. These include the full legal capacity (majority and sound judgment) and competence for gratuitous disposition of the discharger, the existence and establishment of the debt being discharged, the legality of the underlying cause (direction), the soundness and integrity of the will (free from duress, error, or other defects of consent), as well as the communication of this will to the debtor and the possibility of its rejection by the debtor before it becomes final. From this perspective, discharge is not merely a unilateral act to extinguish an obligation. It is a balancing legal institution that bridges the principle of freedom of will in financial dispositions and the necessity of ensuring legal security and maintaining contractual equilibrium. It thereby channels the flow of obligations in a manner that guarantees the realization of commutative justice and safeguards the rights of both parties. The central problem identified in this research lies in the absence of a systematic comparative study capable of clearly elucidating the points of convergence and divergence between the foundations of Imami jurisprudence and positive laws regarding discharge. This scholarly gap is particularly evident concerning issues such as the legal nature of discharge (whether it is a unilateral legal act (Iqaa) or requires acceptance in some instances), the scope and extent of substantive and formal conditions, and the degree and manner of the debtor's will influencing its realization. Such ambiguity accentuates the fundamental question of to what extent the codified laws align with their underlying jurisprudential foundations, and what impact this alignment or lack thereof has on judicial precedent and the practical application of this institution within the legal systems under study.

Method

This research employs a comparative analytical method with a library based approach. Research data were collected through the study and examination of primary sources, including texts of Imami jurisprudence, the civil codes of Iran, Iraq, and Egypt, as well as judicial opinions and the viewpoints of legal scholars. Subsequently, these data were compared and evaluated within an analytical framework.

Results

The comparative examination revealed that the validity of the legal act of discharge in the studied legal systems is contingent upon the fulfillment of a set of fundamental conditions across four main areas: the soundness and freedom of the discharger's will, possession of the legal capacity to dispose of property, the specificity and dischargeable nature of the debt (subject), and the legality and permissibility of the underlying cause (direction) of the discharge. Furthermore, rules concerning the form (offer) of discharge and the method of proving its occurrence were emphasized as elements crucial to its validity and effectiveness. The findings indicate a broad consensus on these essential

conditions, alongside some minor differences in their interpretation or application among these systems.

Conclusions

This research concludes that discharge (Ibra) is a legal transaction fundamentally grounded in the individual will of the creditor and, in principle, does not require acceptance by the debtor a stance shared by Imami jurisprudence and most civil codes. The study also clarifies that discharge can manifest in various forms: pure discharge (al Ibra al mahd), which represents the default rule; discharge mixed with a transfer of ownership (al-Ibra al - mashub bi al tamlik), which has generated jurisprudential disagreement regarding the necessity of acceptance; and general or specific discharge, both of which are recognized in Imami jurisprudence and statutory law. The key findings are as follows:

1. Imami jurisprudence classifies discharge as a unilateral legal declaration (Iqaa) that becomes effective upon issuance. This view has been largely adopted by most civil codes.
2. Discharge mixed with a transfer of ownership constitutes the most prominent area of jurisprudential divergence. While some jurists consider it to require the debtor's acceptance, the predominant opinion maintains that it does not.
3. General discharge is considered valid in both Imami jurisprudence and positive law, demonstrating the inherent flexibility of this legal institution.
4. The examined civil codes (of Iraq, Egypt, and Iran) have drawn implicitly, yet discernibly, upon the principles of Imami jurisprudence in formulating the legal provisions governing discharge.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

ابراء در نظام‌های حقوقی ایران، عراق، مصر و فقه امامیه، بررسی تطبیقی شروط و اقسام

معن هاشم لهیمص صیفی الردینی^۱، احمد امی^۲، آرزو ملک‌شاه^۳

۱. گروه حقوق، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: h.lahmis@iau.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، گروه حقوق، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: a_ommi@iau.ac.ir

۳. گروه حقوق، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: a.malekshah@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: هدف این تحقیق، ارائه تحلیل حقوقی دقیق و جامعی از نهاد «ابراء» و تضمین صحت این عمل حقوقی از طریق تبیین شروط و آثار قانونی آن است. غایت نهایی، روشن‌سازی مبانی و احکام ابراء در نظام‌های حقوقی ایران، عراق و مصر و همچنین فقه امامیه، در قالب یک مطالعه تطبیقی است.
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۰۱	روش پژوهش: این پژوهش با روش تطبیقی-تحلیلی و با رویکردی کتابخانه‌ای انجام شده است. داده‌های تحقیق از طریق مطالعه و واکاوی منابع اصلی، شامل متون فقه امامیه، قوانین مدنی کشورهای ایران، عراق و مصر، و همچنین آرای قضایی و دیدگاه‌های حقوقدانان گردآوری شده‌اند. سپس این داده‌ها در چارچوبی تحلیلی مورد مقایسه و ارزیابی قرار گرفته‌اند.
کلیدواژه‌ها: ابراء، سقوط تعهد، حقوق مدنی، فقه امامیه، شروط صحت، اراده منفرد، حق مالی	یافته‌ها: بررسی تطبیقی نشان داد که اعتبار عمل حقوقی ابراء در نظام‌های حقوقی مورد مطالعه، منوط به رعایت مجموعه‌ای از شروط بنیادین در چهار حوزه اصلی است: صحت و آزادی اراده ابراء‌کننده، دارا بودن اهلیت قانونی برای تصرف در اموال، مشخص و قابل اسقاط بودن موضوع دین، و قانونی و مشروع بودن جهت ابراء. همچنین، قواعد مربوط به شکل (ایجاب) ابراء و نحوه اثبات وقوع آن، به‌عنوان عناصری مؤثر در صحت و نفوذ این عمل، مورد تأکید قرار گرفته‌اند. یافته‌ها حاکی از اشتراک گسترده در این شرایط اساسی، همراه با برخی تفاوت‌های جزئی در نحوه تفسیر یا اجرای آنها در بین این نظام‌ها است.
	نتیجه‌گیری: این تحقیق تأکید می‌کند که ابراء به‌عنوان یک عمل حقوقی یک‌جانبه و مجانی، در صورت احراز کلیه شروط اساسی مربوط به اراده، اهلیت، موضوع و جهت، و نیز رعایت قواعد شکلی و اثباتی لازم، در نظام‌های حقوقی مورد بررسی اثر صحیح و نافذ داشته و موجب سقوط تعهد می‌گردد. این مطالعه تطبیقی، ضمن نمایش انسجام نسبی مبانی ابراء در این نظام‌ها، نقاط تمرکز و تفاوت‌های تفسیری هر یک را نیز مشخص می‌سازد که می‌تواند در توسعه دکترین حقوقی و رویه قضایی مرتبط مفید واقع شود.

استناد: لهیمص صیفی الردینی، معن هاشم؛ امی و ملک‌شاه، آرزو. (۱۴۰۳). ابراء در نظام‌های حقوقی ایران، عراق، مصر و فقه امامیه، بررسی تطبیقی شروط و اقسام.

پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی، (۳) ۶-۲۱. <https://doi.org/10.22034/api.2025.2073562.1499>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2025.2073562.1499>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

در حقوق مدنی، شروط ابراء به مثابه سازوکاری دقیق، در عین حفاظت از حاکمیت اراده طلبکار، ملزومات و ضوابط حقوقی سختگیرانه‌ای را نیز اعمال می‌نماید. قانونگذار صرفاً به اعلام اسقاط دین بسنده نکرده، بلکه صحت این عمل را منوط به احراز شرایط ماهوی و شکلی متعددی می‌داند؛ از جمله اهلیت کامل (بلوغ و رشد) و صلاحیت تصرف تبرعی ابراء‌کننده، تحقق و ثبوت دین موضوع ابراء، مشروعیت جهت، صحت و سلامت اراده (عدم اکراه، اشتباه یا عیوب اراده) و نیز ابلاغ اراده به مدیون و امکان رد آن توسط وی پیش از قطعیت. بدین ترتیب، ابراء صرفاً یک اقدام یک‌جانبه برای ساقطسازی دین نیست، بلکه نهاد حقوقی متوازی است که میان اصل آزادی اراده در تصرفات مالی و ضرورت تأمین امنیت حقوقی و حفظ توازن قراردادی، پلی می‌زند و جریان تعهدات را در مسیری تنظیم می‌کند که تحقق عدالت معاوضی و حفظ حقوق طرفین را تضمین نماید. مشکل‌شناسی پژوهش در فقدان یک مطالعه تطبیقی نظام‌مند ریشه دارد که بتواند وجوه اشتراک و افتراق میان مبانی فقه امامیه و قوانین موضوعه در زمینه ابراء را به وضوح تبیین نماید. این خلاء دانشی به ویژه در خصوص ماهیت حقوقی ابراء (ایقاع بودن یا نیاز به قبول در برخی صور)، دامنه شروط ماهوی و شکلی، و همچنین میزان و چگونگی تأثیر اراده مدیون در تحقق آن مشهود است. چنین ابهامی، این پرسش بنیادین را برجسته می‌سازد که قوانین مدون تا چه حد با مبانی فقهی پشتیبان خود هم‌خوانی دارند و این هم‌خوانی یا عدم آن، چه تأثیری بر رویه قضایی و کاربرد عملی این نهاد در نظام‌های حقوقی مورد بررسی بر جای می‌گذارد.

شروط ماهوی و شکلی علاوه بر شروط صحت ابراء

ابراء از جمله ابزارهای حقوقی است که التزام موجود در ذمه بدهکار را ساقط می‌کند و با اراده منفرد طلبکار و بدون عوض اعمال می‌گردد، که این امر به آن ماهیتی خاص در نظام تصرفات حقوقی می‌بخشد. از آنجا که ابراء به پایان دادن یک حق مالی ثابت می‌انجامد، فقه و قانون مجموعه‌ای از شروط را برای تضمین مشروعیت و صحت آن در نظر گرفته‌اند. این شروط به دو دسته شروط ماهوی و شروط شکلی تقسیم می‌شوند: شروط ماهوی به جوهر ابراء از حیث موضوع، قصد و اراده مربوط می‌شوند، و شروط شکلی به نحوه یا صورتی که طلبکار اراده خود را ابراز می‌کند، اختصاص دارند. علاوه بر این، شروط عمومی برای صحت تصرف، مانند اهلیت و نبود عیوب اراده، نیز لازم‌الرعایه هستند، که این امر مطالعه این شروط را برای درک میزان قانونی بودن ابراء، نفوذ و آثار آن ضروری می‌سازد. از این رو، اهمیت این موضوع در روشن ساختن چارچوب حقوقی حاکم بر این تصرف مهم، به ویژه در پرتو تفاوت‌های نسبی میان نظام‌های حقوقی در تنظیم و اجرای آن، آشکار می‌گردد.

شروط ماهوی (موضوعی)

در حقوق مدنی، شروط ماهوی ابراء ستونی هستند که مشروعیت و سلامت آثار آن را تضمین می‌کنند. با وجود اینکه ابراء یک عمل حقوقی است که منجر به اسقاط تعهد می‌شود، اما تنها در صورتی صحیح است که عناصر ماهوی دقیق و حاکم بر آن فراهم باشند.

الف: اراده تبرع باید از سوی طلبکار کاملاً اهلیت‌دار صادر شود. قییم، ولی و وصی نمی‌توانند بدهکار صغیر یا محجور را از دین مبری کنند، زیرا آن‌ها اختیار تبرع از مال محجور خود را ندارند، و حتی با اجازه دادگاه نیز مجاز به این کار نیستند؛ چرا که دادگاه نیز اختیار تبرع از مال محجور را ندارد. بنابراین، ابراء در این موارد باطل است. (احمد عبد الدائم، شرح القانون المدنی، النظریة العامة للالتزام، ج ۲، أحكام الالتزام، منشورات حلب سوریه، ۲۰۰۳، ص ۴۲۲)

ب: اراده طلبکار باید از عیوب (اراده) میرا باشد؛ یعنی نباید با غلط، تدلیس، اکراه یا استغلال آلوده شده باشد، در غیر این صورت ابراء قابل ابطال خواهد بود.

پ: ابراء نیز، مانند هر عمل حقوقی، موضوعی دارد. موضوع ابراء، تعهدی است که طلبکار، بدهکار را از آن مبری می‌کند. این عمل می‌تواند نسبت به هر تعهدی، حتی تعهد طبیعی، واقع شود، هرچند غالباً بر تعهد پرداخت مبلغی پول واقع

می‌شود. مهم این است که مخالف **نظم عمومی و اخلاق حسنه** نباشد؛ بنابراین، اسقاط حقوق مربوط به ولایت و نسب و امثال آن جایز نیست.

ت: در نهایت، ابراء نیز مانند هر عمل حقوقی، **سبب (جهت)** دارد. **سبب، انگیزه و محرک اصلی ابراء است.** اگر این انگیزه مشروع باشد، ابراء صحیح است؛ در غیر این صورت، باطل خواهد بود. همچنین، اگر ثابت شود ابراء به دلیل یک انگیزه خاص صورت گرفته و سپس آن انگیزه منتفی شده باشد، ابراء نیز ساقط می‌گردد.

از جمله شروط ماهوی ضروری دیگر، این است که **اراده طلبکار باید از عیوب مبرا باشد؛ یعنی شخص باید دارای اهلیت قانونی باشد.** طلبکار باید اهلیت تبرع داشته باشد، زیرا ابراء یک عمل تبرعی است. بنابراین، صغیر غیرممیز (نابالغ) یا محجور نمی‌تواند بدهکار را از دینی که بر عهده اوست مبری کند، زیرا اهلیت تبرع را ندارند. همچنین، ولی، وصی یا قیم نمی‌تواند بدهکار طفل صغیر یا محجور را از دین مبری کند، زیرا این اشخاص نیز اهلیت تبرع از مال صغیر یا محجور را ندارند. (بن ددوش نصره، انقضاء الالتزام دون الوفاء به بین القانون الوضعی و الفقه الإسلامی، أطروحة دكتوراه فی القانون، کلیة الحقوق العلوم السیاسیة، جامعة وهران، الجزائر، ۲۰۱۰، ص ۲۰)

ابراء به عنوان یک عمل حقوقی منفرد در نظام حقوقی مدنی ایران نیازمند تحقق شماری از شروط ماهوی است تا از نظر قانونی معتبر شناخته شده و آثار خود را به دنبال داشته باشد. از برجسته‌ترین این شروط می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (مهدی شهیدی، اعمال حقوقی (قرارداد و ایقاع)، انتشارات دانشگاه تهران، ۲۰۱۳ م، ص ۲۸۹):

- **وجود حق ثابت در ذمه بدهکار:** ابراء از تعهدی که وجود ندارد یا آینده است، صحیح نیست.
- **صدور اراده اسقاط از سوی طلبکار به صورت صریح یا ضمنی و بدون اکراه یا تقلب:** اراده باید عاری از عیوب باشد.
- **بدون عوض بودن ابراء:** یعنی باید با قصد تبرع باشد، زیرا وجود عوض، عمل را از ماهیت ابراء خارج می‌کند.
- **برخورداری طلبکار از اهلیت قانونی:** زیرا ابراء از حیث تبرع، عملی مضر محسوب می‌شود و از ناقص‌الاهلیت صحیح نیست.
- **ابراء در حقوق عراق** به عنوان یک عمل حقوقی با اراده منفرد تلقی می‌شود و اثر مستقیم در اسقاط دین دارد، اما صحیح و نافذ نیست مگر اینکه شروط ماهوی خاصی در آن محقق شود، که عبارتند از (حسین عبود الدلیمی، الوجیز فی نظریة الالتزام فی القانون المدنی العراقی، ص ۲۳۱-۲۳۲):
- **وجود یک تعهد قائم در ذمه بدهکار:** نمی‌توان دینی را ابراء کرد که وجود ندارد. بنابراین، باید در زمان ابراء، حقی ثابت در ذمه بدهکار وجود داشته باشد. اگر دین اصلاً وجود نداشته یا قبلاً ساقط شده باشد، ابراء هیچ اثری نخواهد داشت.
- **قابل اسقاط بودن موضوع ابراء:** ابراء از حقوق غیرقابل تصرف یا واگذاری، مانند حقوق مربوط به احوال شخصیه یا آنچه مخالف نظم عمومی است، صحیح نیست. حق مورد ابراء باید مشروع و مشخص یا قابل تعیین باشد.
- **صدور ابراء از اراده صحیح و سالم:** اراده باید از سوی طلبکار آزادانه و بدون عیوب مانند غبن، اکراه یا اشتباه جوهری صادر شود. قصد صریح اسقاط حق بدون دریافت عوض شرط است.

اما شروط ماهوی ابراء در فقه امامیه به شرح زیر است:

- **صدور ابراء از فرد کامل‌الاهلیت:** در ابراء‌کننده شرط است که کامل‌الاهلیت، بالغ، عاقل و مالک تصرف در مال خود باشد. پس از صغیر، مجنون و سفیه صحیح نیست، زیرا آن‌ها مالک تبرع نیستند. علامه حلی فرموده است: «ابراء تبرع است، پس تنها از کسی صحیح است که مالک تبرع باشد.» (العلامة المحلی، مختلف الشیعة، تحقیق: مؤسسه النشر الإسلامی الطبعه: الأولى سنة الطبع: ۱۴۱۸ المطبعه: الناشر: مؤسسه النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسين بقم المشرفة، ج ۶، ص ۱۰)
- **وجود حق ثابت قابل اسقاط:** موضوع ابراء باید دینی ثابت در ذمه بدهکار باشد. اگر دین معدوم یا نامحقق‌السبب باشد، ابراء صحیح نیست. این امر مستند به قاعده «لا اسقاط قبل الثبوت» (هیچ اسقاطی پیش از ثبوت [حق] نیست) است. (روح الله خمینی، کتاب البیع، محقق: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، طبع فی موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ایران، طهران، ۱۴۲۱، ج ۴، ص ۱۶۸)

- **میرا بودن اراده از عیوب:** شرط است که ابراء با رضایت طلبکار صادر شود، پس با اکراه، غلط یا تدلیس صحیح نیست. این امر مستند به عموم قاعده «لا طلاق الا بعد نکاح و لا عتق الا بعد ملک و لا اسقاط الا بعد ثبوت» است (نه طلاق است مگر بعد از نکاح، نه آزادی بردگی ای است مگر بعد از مالکیت، و نه اسقاطی است مگر بعد از ثبوت [حق]). (الحسینی الشیرازی، السید محمد، الفقه، القواعد الفقهیة، المركز الثقافی الحسینی، بیروت، ۱۴۱۴، ص ۲۱۰)
- **سبب مشروع برای ابراء:** اصل بر این است که ابراء، بر خلاف عقود، نیازی به سبب ندارد و تحقق نیت و اراده کافی است. اما اگر با باطل همراه شود (مانند حیلۀ برای اسقاط حق شرعی دیگری)، باطل می‌شود. (ایضاح الفوائد فی شرح إشکالات القواعد، الفقیه الأعظم والهمام المعظم فخر، تحقیق: الشیخ أبی طالب محمد بن الحسن بن یوسف بن المطهر الحلی قدس سره، الطبعة الأولى - ۱۳۸۷ هـ ق -، المطبعة العلمیة، قم، ج ۴، ص ۶۱۴)

شروط شکلی ابراء

- ابراء یک عمل حقوقی رضایی محسوب می‌شود که با اراده صریح یا ضمنی طلبکار منعقد می‌گردد و این بیان اراده نباید هیچ‌گونه ابهامی داشته باشد. همچنین، برای اعتبار آن نیازی نیست که این اراده در یک سند رسمی یا شکل خاصی محقق شود، زیرا ابراء ناقل حق نیست، بلکه صرفاً موجب انقضای التزام (تعهد) می‌شود.
- **در قانون مدنی مصر،** هیچ شکل خاصی برای صحت و نفوذ ابراء شرط نشده است. این عمل از جمله تصرفات حقوقی است که برای آن، صدور اراده صریح یا ضمنی طلبکار به قصد اسقاط دین کفایت می‌کند. طبق ماده ۳۸۶ قانون مدنی مصر، ابراء یکی از اسباب انقضای التزام به شمار می‌رود و صرفاً بیان نیت در صرف نظر کردن از حق کافی است و نیازی به هیچ تشریفات شکلی مانند توثیق، ثبت یا تنظیم سند کتبی ندارد. این اصل با قاعده کلی در قانون مصر که بیان می‌دارد تصرفات حقوقی با وجود اراده صحیح، معتبر هستند، مگر اینکه قانون صراحتاً شکل خاصی را الزامی کرده باشد، همخوانی دارد. (مصطفی رجب سلیمان، القانون المدنی - الالتزامات والعقود، دار الفكر العربی، القاهرة، ۲۰۱۰، ص ۷۲۰-۷۲۲)
- اما با وجود عدم اشتراط شکلیت در ایجاد ابراء، نیاز به اثبات ممکن است وجود دلیل کتبی بر وقوع ابراء را ضروری سازد؛ به خصوص در تعهداتی که میزان آن‌ها از حد نصاب اثبات با شهادت (بینه) تجاوز می‌کند، یا اگر دین موضوع ابراء در سندی ثابت شده باشد. در این موارد، نگارش شرط صحت ابراء نیست، بلکه صرفاً ابزاری برای اثبات آن در صورت انکار یا اختلاف است. فقه و قضا نیز پذیرفته‌اند که ابراء می‌تواند به صورت ضمنی نیز باشد و از رفتار طلبکار در شرایط خاص استنباط شود؛ مثلاً اینکه سند دین را بدون مطالبه به بدهکار تسلیم کند، یا پس از دریافت بخشی از دین، از مطالبه باقیمانده خودداری کند، در صورتی که قرائن به وضوح دلالت بر قصد او در اسقاط دین داشته باشد. (محمد عبد الله کحیل، شرح القانون المدنی المصری - الالتزامات والعقود، دار النهضة العربیة، القاهرة، ۲۰۱۵، ص ۴۱۰-۴۱۲؛ السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی، ص ۹۷۰)
- اگر طلبکار وصیت کند که بدهکارش را میرا کند، این امر به منزله وصیت تلقی می‌شود که تنها پس از فوت طلبکار نافذ است و احکام وصیت از لحاظ شکل و موضوع بر آن جاری می‌شود. (محمد صبری السعدی، أحكام الالتزام، القانون المدنی الجزائری، دار الكتاب الحدیث، الجزائر، ۲۰۰۴، ص ۳۹۵) در این صورت، بدهکار میرا نمی‌شود مگر پس از فوت طلبکار و ابراء تنها در حدود ثلث (یک سوم) دارایی نافذ است، مگر اینکه ورثه آن را اجازه دهند و احکام وصیت از حیث شکل و موضوع بر آن جاری می‌شود. (بن ددوش نصره، انقضاء الالتزام دون الوفاء به بین القانون الوضعی و الفقه الإسلامی، ص ۱۹؛ سعادی محمد، مجله القانون، العدد الثانی، معهد الحقوق المركز الجامعی غلیزان، ص ۱۳۷)
- **در قانون عراق،** برای صحت ابراء هیچ شکل خاصی شرط نشده است. ابراء از جمله تصرفات حقوقی است که در آن، بیان اراده به صورت صریح یا ضمنی کفایت می‌کند و مقید به تشریفات یا اقدامات رسمی نیست. ابراء، طبق ماده ۴۲۰ قانون مدنی عراق، یک عمل حقوقی یک‌جانبه است که از سوی طلبکار برای اسقاط دین صادر می‌شود و اثر آن به محض اطلاع بدهکار و عدم رد آن، مترتب می‌شود. در این حالت نیازی به نگارش یا توثیق نیست، مادامی که اراده به وضوح ابراز شده باشد. (محمد العبدادی، ابراء الحق - إسقاط الحق، عمان، دار العبدادی للمحاماة، ۲۰۲۵، ص ۲-۴)

- با این حال، هرچند شکلیت به عنوان شرط صحت ابراء الزامی نیست، اما گاهی اوقات ضرورت اثبات، وجود یک مظهر کتبی را ایجاب می‌کند؛ به خصوص اگر دین موضوع ابراء مستند به سند باشد یا از مبلغ معینی تجاوز کند، یا اگر یکی از طرفین در وقوع ابراء یا صحت اراده صادرکننده آن تردید کند. در این موارد، نگارش به عنوان وسیله اثبات عمل می‌کند و جزء ارکان تشکیل دهنده خود تصرف نیست.
- ابراء می‌تواند به صورت ضمنی نیز صورت گیرد؛ مثلاً طلبکار سندی را که دال بر دین است، بدون مطالبه به بدهکار برگرداند، یا بخشی از دین را دریافت کرده و از مطالبه باقیمانده خودداری کند. در این حالت، نیت صرف نظر کردن از دین از خود تصرف استنباط می‌شود، مشروط بر اینکه شرایط چنین فهمی را امکان‌پذیر سازد. اصل بر این است که ابراء نیازی به هیچ مظهر خارجی مشخصی ندارد و صرف وجود اراده آزاد و آگاهانه طلبکار در صرف نظر کردن از دین، با رسیدن آن به علم بدهکار، برای ترتب آثار قانونی و انقضای التزام کافی است و نیازی به اجرا ندارد. (زهیر الکرخی، الوجیز فی النظریة العامة للالتزام، دار الحریة للطباعة والنشر، بغداد، ۱۹۸۰، ص ۳۴۵-۳۴۶)
- **در قانون ایران**، ابراء در اغلب موارد نیازمند تشریفات خاصی نیست، زیرا اصل کلی، آزادی شکل است، مگر اینکه قانون صراحتاً خلاف آن را تصریح کرده باشد. از این رو، ابراء چه به صورت لفظی، چه کتبی و چه حتی به صورت ضمنی از طریق رفتار، معتبر شناخته می‌شود، مادامی که بیانگر اراده طلبکار در صرف نظر کردن از حق خود باشد. (محمد جعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، گنج دانش، طهران، ۲۰۰۵، ص ۱۱۲)
- با این حال، اگر موضوع ابراء مربوط به دین مستند به سند رسمی یا مندرج در عقد رسمی باشد، برخی دیدگاه‌های حقوقی، ضرورت اینکه ابراء با همان شکلی که تعهد اولیه ایجاد شده است، انجام شود را مطرح می‌کنند. این امر به ویژه در خصوص حقوق مالی کلان یا عقود رسمی، جهت تقویت اثبات و حفظ حقوق، مورد توجه قرار می‌گیرد. در معاملات عادی مدنی، ابراء به شرط اثبات وقوع آن به هر وسیله‌ای صحیح تلقی می‌شود و در زمره ایقاعات (اعمال حقوقی یک‌جانبه) قرار می‌گیرد که ایجاب نمی‌کند طلبکار از قالب شکلی خاصی پیروی کند، مادامی که رضایت (قصد) حاصل باشد.
- اما در خصوص شروط شکلی در فقه امامیه، این شروط به شرح زیر است (حلی، علامه، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی، تحریر الأحکام الشرعیة علی مذهب الإمامیة (ط-القدیمیة)، مؤسسه آل البیت علیهم السلام، مشهد-ایران، ج ۱، ص ۲۲۶؛ العلامة المحلی، تذکره الفقهاء، ج ۱۴، ص ۳۲۷):

  ۱. «برای ابراء، شکل خاصی شرط نشده است؛ بلکه هر لفظ یا فعلی که دلالت بر صرف نظر از حق داشته باشد، کافی است. مانند قول طلبکار: «تو را از دینم مبری کردم» یا تسلیم سند دین به بدهکار همراه با نیت ابراء.»
  ۲. «قبول دین از سوی بدهکار شرط نیست، زیرا ابراء از ایقاعاتی است که به خودی خود نافذ است. علامه حلی (ره) فرموده است: «ابراء محض اسقاط است، پس صرف ایجاب (ابراء) کافی است و به قبول (بدهکار) متوقف نیست.»
  ۳. «ابراء می‌تواند صریح یا ضمنی باشد. اگر طلبکار با وجود قرائن واضح بر قصد اسقاط، از مطالبه دین خودداری کند، ابراء منعقد شده است.»

انواع ابراء به طور کلی

ابراء یکی از راه‌های قانونی است که به انقضای تعهد بدون نیاز به وفای آن کمک می‌کند و در قانون مدنی جایگاه ویژه‌ای دارد، زیرا یک عمل ارادی از سوی طلبکار است که با قصد صرف نظر کردن از حق خود نسبت به بدهکار صادر می‌شود. انواع ابراء بسته به معیاری که از آن به موضوع نگریسته می‌شود، متعدد است؛ خواه از نظر وضوح بیان اراده یا از نظر دامنه اثر حقوقی که بر آن مترتب می‌شود. ابراء می‌تواند صریح باشد؛ یعنی زمانی که طلبکار اراده خود را به وضوح و به طور مستقیم بیان می‌کند، یا ضمنی باشد؛ یعنی زمانی که اراده او از رفتار او یا از شرایط خاصی که دلالت بر اسقاط دین بدون اعلام صریح دارد، استنباط شود. همچنین، ابراء را می‌توان به «تام» و «جزئی» تقسیم کرد، زیرا ممکن است طلبکار از کل دین صرف نظر کند، یا تنها از بخشی از آن، بسته به اقتضای شرایط رابطه بین طرفین.

ابراء به اعتبار ذات خود

ابراء، به اعتبار ذات خود، یکی از تصرفات حقوقی یک‌جانبه است که به محض صدور از طلبکار، اثر مستقیمی بر ذمه بدهکار ایجاد می‌کند، بدون آنکه نیازی به قبول یا تعامل از سوی طرف دیگر باشد. ابراء به اعتبار ذات خود، از تصرفات حقوقی یک‌جانبه‌ای محسوب می‌شود که از اراده منفردی، یعنی اراده طلبکار، صادر می‌گردد. در این حالت، طلبکار از حق مالی خود نسبت به بدهکار صرف‌نظر می‌کند، بدون آنکه در قبال آن چیزی بخواهد. ابراء در این حالت به عنوان یک عمل تبرعی (بدون عوض) تلقی می‌شود که هدف آن تحقق منفعت مادی نیست، بلکه از روی گذشت، احسان یا تمایل به پایان دادن به رابطه حقوقی صورت می‌گیرد. این امر باعث می‌شود که با عقود (قراردادها) که مبتنی بر تبادل منافع یا عوض است، تفاوت داشته باشد. از نظر محتوا، ابراء تعهد قائم را بدون نیاز به اجرا یا حکم قضایی ساقط می‌کند و به محض تحقق شرایط صحت آن، اثر مستقیمی بر جای می‌گذارد.

ابراء آمیخته به تملیک

این نوع ابراء، ابراء کردن دین ثابت از سوی طلبکار به بدهکار و تملیک آن به وی است. (ربیع در دیر محمد علی، النظرية العامة للإبراء في الفقه الإسلامي و بعض تطبيقاتها، أستاذ و رئيس قسم الشريعة الإسلامية، كلية الحقوق، جامعة أسيوط، مصر، ص ۱۷۸) این نوع ابراء مربوط به دیون ثابتی است که در ذمه افراد وجود دارد و موضوع مطالعه عملی ماست. فقها در مورد حکم آن اختلاف نظر دارند:

- برخی معتقدند که این نوع ابراء به محض صدور از ابراء‌کننده، بدون انتظار قبول از سوی ابراء‌شونده، نافذ است؛ چرا که جانب اسقاط را بر جانب تملیک ترجیح داده‌اند. (أبو بكر بن مسعود الكاساني، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، ص ۱۷۲)
  - برخی دیگر معتقدند که ابراء متوقف بر قبول از سوی ابراء‌شونده است، زیرا معنای تملیک در آن غلبه دارد و اگر ابراء‌شونده آن را قبول نکند، اثری نخواهد داشت. (محمد عرفة الدسوقي، حاشية الدسوقي على الشرح الكبير، ص ۹۹)
- از نمونه‌های این نوع ابراء می‌توان به ابراء حقوق ثابت در ذمه از دیون اشاره کرد، مانند ابراء زوجه از مهریه، یا ابراء زوجه از نفقه زوجی و غیره.

ابراء مشوب به تملیک، تصویری مرکب از تصرف حقوقی است که در آن، اسقاط (ابراء) با انتقال مالکیت در هم می‌آمیزد. در این حالت، مقصود از اسقاط دین، تملیک صریح ارزش یا موضوع آن به بدهکار است. این نوع ابراء از ابراء سنتی که صرفاً یک تبرع محض با اراده منفرد است، خارج می‌شود، زیرا در آن نیت انتقال منفعت یا مالکیت، نه صرف اسقاط دین، فرض می‌شود.

“در قانون مدنی عراق”، نص خاصی در مورد ابراء مشوب به تملیک وجود ندارد، اما رویه قضایی و فقهی بین ابراء محض و ابراء که مظهر تملیک مقصود است، تمایز قائل می‌شود. برای مثال، در مورد اسقاط دین در قبال تنازل بدهکار از چیزی، یا اسقاط دین به عنوان وسیله‌ای برای تملیک مبلغی پول به بدهکار. در این حالت، تصرف به عنوان عقد تملیک و نه صرفاً ابراء، تلقی می‌شود و ممکن است احکام عقود، نه ایقاعات منفرد، بر آن اعمال شود. (محمود الخلیلی، شرح القانون المدني العراقي – مصادر الالتزام، مكتبة السنهوري، بغداد، ص ۲۴۴)

“ابراء مشوب به تملیک در قانون مدنی مصر” از تصرفات حقوقی مرکب محسوب می‌شود که نه به عنوان ابراء محض، بلکه تحت تصرفات الزام‌آور برای دو طرف قرار می‌گیرد، اگر قصد تملیک در آن گنجانده شده باشد. در ابراء معمول، طلبکار از دین خود با اراده منفرد و بدون عوض صرف‌نظر می‌کند، که این امر آن را در زمره ایقاعات قرار می‌دهد. اما در ابراء مشوب به تملیک، مقصود از اسقاط، انتقال حق یا مال به بدهکار است، لذا تصرف به عقد هبه یا تملیک پوشیده نزدیک‌تر می‌شود.

بر این اساس، اگر عنصر تملیک در ابراء وجود داشته باشد، دیگر ابراء به معنای دقیق کلمه محسوب نمی‌شود، بلکه هبه مال یا اسقاط مشروط به انتقال مالکیت چیزی است و تابع احکام عقود نه احکام ابراء منفرد خواهد بود. در این حالت، تحقق شروط عمومی عقود مانند تلافی اراده (تراضی) و تسلیم، به ویژه اگر مربوط به حق عینی باشد، ضروری است. (عبد الرزاق أحمد السنهوري، الوسيط في شرح القانون المدني، ص ۸۱۰)

«**رویه قضایی مصر**» بین ابراء مجرد که تحت ماده (۳۸۶) قانون مدنی قرار می‌گیرد، و ابراء که وسیله‌ای برای انتقال حق یا منفعت است، تمایز قائل می‌شود و معتقد است دومی دارای ماهیت عقدی است و تصرف با اراده منفرد نیست.

«**در قانون ایران**»، ابراء تصرفی حقوقی است که با اراده منفرد طلبکار برای اسقاط دین بدون عوض انجام می‌شود، همانطور که در ماده ۲۸۹ قانون مدنی ذکر شده است. با این حال، فقه ایران مواردی را مورد بحث قرار داده است که ممکن است ابراء محض نباشد، بلکه همراه با نیت انتقال حق یا تملیک مال به بدهکار باشد، که به آن «ابراء مشوب به تملیک» گفته می‌شود.

این نوع ابراء از نظر نیت و نتیجه حقوقی با ابراء سنتی تفاوت دارد. اگر نیت طلبکار تنها به اسقاط دین محدود نشود، بلکه هدف آن تملیک مال یا منافع موضوع دین به بدهکار باشد، آن تصرف «ایقاع» (تصرف با اراده منفرد) محسوب نمی‌شود، بلکه به عنوان یک عقد تلقی شده و تابع شروط عقود، مانند تراضی، اهلیت تبرع و تسلیم (در صورتی که مربوط به عین معین باشد) خواهد بود. مهدی شهیدی، اعمال حقوقی (قرارداد و ایقاع)، ص ۲۹۱

ابراء محض

ابراء محض، ابرایی است که صرفاً به معنای اسقاط حق است و هیچ‌گونه معنای تملیک را در بر ندارد. حکم آن این است که ابراء‌کننده (طلبکار) منتظر پذیرش از سوی ابراء‌شونده (بدهکار) نمی‌ماند و آثار آن صرفاً با صدور ایجاب (پیشنهاد اسقاط) از سوی ابراء‌کننده تحقق می‌یابد. همچنین، ابراء محض با رد کردن ابراء‌شونده، رد نمی‌شود، بلکه حتی با وجود رد، نافذ است. ربیع دردیر محمد علی، النظرية العامة للإبراء في الفقه الإسلامي و بعض تطبيقاتها، ص ۱۷۷

یکی از مهم‌ترین مصادیق آن، ابراء کفیل توسط مضمون‌له (طلبکار) است. در این حالت، ابراء متوقف بر قبول کفیل نیست و با رد او نیز باطل نمی‌شود، چرا که کفیل در ضمان دین، شخص متبرعی (کسی که بدون دریافت عوض، تعهد را می‌پذیرد) محسوب می‌شود (ابو البرکات عبد الله بن احمد بن محمود المعروف بالنسفی البحر الرائق شرح کنز الرقائق، دار الکتب ۳۸۳ العلمیة، ط ۱، ج ۶، بیروت، لبنان، ۱۹۹۷، ص ۳۸۳) و در نتیجه، ابراء محض شامل حال او نمی‌شود؛ یعنی در واقع ابراء محسوب نمی‌شود.

مثال دیگر، حواله است؛ اگر محتال‌له (کسی که طلب به حواله‌کننده منتقل شده) حواله‌علیه (کسی که بدهکار اصلی بوده و اکنون طلب حواله‌کننده را بر عهده دارد) را ابراء کند، این ابراء نافذ است، حتی اگر حواله‌علیه آن را رد کند. بلکه این ابراء متوقف بر قبول او نیست، زیرا این ابراء صرفاً یک اسقاط محض است و به معنای تملیک نیست. (محمد امین بن عمر المشهور ابن عابدین حاشیة ابن عابدین رد المحتار علی الدر المحتاج، دار البشائر ۲۳۲ ج ۱۶، ط ۱، دمشق، سوریا، ۲۰۰۰، ص ۲۳۲)

ابراء محض در قانون مصر، تصرف حقوقی است که از سوی طلبکار با اراده انحصاری او صادر می‌شود و شامل تنازل کامل و نهایی از حق خود در ذمه بدهکار، بدون شرط عوض یا قصد تملیک است. این نوع ابراء، عقد محسوب نمی‌شود، بلکه در زمره ایقاعات حقوقی (تصرفات یک‌جانبه) قرار می‌گیرد و نیازی به قبول بدهکار یا حتی اطلاع او ندارد، زیرا اثر آن به نفع اوست و هیچ التزامی را بر عهده او قرار نمی‌دهد. (عبد الرزاق أحمد السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی - الجزء الأول، ص ۸۰۷)

قانون مدنی مصر در ماده ۳۸۶ به ابراء اشاره کرده است که مقرر می‌دارد: «ابراء زمانی محقق می‌شود که طلبکار با اراده خود به اسقاط دین تصریح کند و این امر بدون عوض باشد.»

ابراء محض برای صحت، نیازمند شرایطی است؛ از جمله اینکه از سوی طلبکاری با اهلیت قانونی صادر شود، دین در ذمه بدهکار ثابت و قابل اسقاط باشد، و اراده اسقاط به صورت صریح یا ضمنی و بدون ابهام ابراز گردد. این ابراء با تحقق این شرایط، صحیح و نافذ است و نیازی به تشریفات خاصی ندارد، چه به صورت کتبی باشد و چه شفاهی.

ابراء محض در قانون عراق، تصرف حقوقی است که از سوی طلبکار با اراده انحصاری او صادر می‌شود و او به طور نهایی از حق ثابت خود در ذمه بدهکار صرف‌نظر می‌کند، بدون آنکه این امر با هیچ‌گونه عوض یا نیت تملیکی همراه باشد. این عمل، ایقاع محسوب می‌شود، نه عقد، زیرا نیازی به قبول بدهکار یا توافق دو اراده ندارد، مادامی که این اسقاط به نفع او باشد و هیچ تعهد جدیدی را بر عهده او تحمیل نکند. (حسین عبود الدلیمی، الوجیز فی نظریة الالتزام فی القانون المدنی العراقی، ص ۲۳۰)

قانون مدنی عراق در ماده (۳۸۵) به وضوح به این موضوع پرداخته است: «ابراء زمانی محقق می‌شود که طلبکار با اراده خود به اسقاط دین تصریح کند و این امر بدون عوض باشد.»

بر اساس این نص، ابراء محض مستقیماً پس از صدور از سوی طلبکار، موجب سقوط دین می‌شود، مشروط بر اینکه طلبکار دارای اهلیت قانونی باشد و حق قابل اسقاط باشد. در این نوع ابراء، هیچ شکل خاصی شرط نمی‌شود، مگر اینکه دین مستند به سند رسمی باشد؛ در این صورت، ممکن است شکلی مشابه برای اثبات آن شرط شود.

ابراء محض در قانون ایران، تصرف حقوقی است که با اراده انحصاری طلبکار انجام می‌شود و به موجب آن، از حق ثابت خود در ذمه بدهکار بدون هیچ‌گونه عوض یا شرطی صرف‌نظر می‌کند. این نوع ابراء در زمره ایقاعات (اعمال حقوقی یک‌جانبه) قرار می‌گیرد، نه عقود، زیرا نیازی به قبول بدهکار یا تبادل اراده یا منافع ندارد. (ناصر کاتوزیان، اعمال حقوقی: ایقاع و قرارداد، ص ۲۷۳) قانون مدنی ایران در ماده ۲۸۹ به این نوع ابراء اشاره کرده است که مقرر می‌دارد: «ابراء آن است که طلبکار حق خود را با طیب خاطر و اختیار خود اسقاط کند.»

شرایط صحت آن عبارتند از: حق باید موجود باشد، طلبکار اهلیت قانونی برای تصرف و تبرع داشته باشد، و ابراء با اراده‌ای خالی از عیوب صادر شود. همچنین، شکلی معین برای ابراء محض شرط نیست، بلکه می‌تواند به صورت صریح یا ضمنی، شفاهی یا کتبی انجام شود، مادامی که قصد واقعی اسقاط حق را نشان دهد.

ابراء به عنوان «محل» (موضوع) ابراء

ابراء به عنوان «محل» (موضوعی که ابراء بر آن تعلق می‌گیرد) یکی از موضوعات دقیق در نظریه تعهدات است، جایی که تمرکز بر دینی است که ابراء شامل آن می‌شود و به عنوان موضوع تصرف حقوقی در نظر گرفته می‌شود.

ابراء عام

ابراء عام، نوعی از ابراء است که شامل تمام حقوق یا دیونی می‌شود که در ذمه بدهکار نسبت به طلبکار وجود دارد، خواه این حقوق معلوم باشند یا مجهول، حال یا مؤجل، ثابت یا محتمل؛ بدون اینکه در متن ابراء به طور دقیق مشخص یا محدود شوند. این نوع ابراء مستفاد می‌شود که طلبکار از تمام حقوق خود بر گردن بدهکار، بدون استثناء یا قید و شرط، صرف‌نظر می‌کند. این امر آن را جامع‌تر از ابراء خاص که صرفاً بر دین معینی متمرکز است، می‌سازد. (عبد المنعم بدوی، نظریه الالتزام فی القانون المدنی المصری، دار الجامعة الجديدة للنشر، الإسكندرية، ۲۰۱۲، ص ۴۱۲-۴۱۴)

در ابراء عام، اراده طلبکار به اسقاط کل ذمه مالی بدهکار معطوف است و این امر ایجاب می‌کند که صیغه‌ای که برای بیان ابراء استفاده می‌شود، دلالت روشن بر عموم و شمول داشته باشد. معمولاً این نوع ابراء در موارد خاصی مانند پایان دادن قطعی به روابط قراردادی، یا در توافقات دوستانه عمومی، یا در وصایا به کار می‌رود، جایی که ابراء‌کننده قصد دارد ذمه طرف مقابل را از تمام تعهدات بدون حصر، مبری سازد. (مأمون الکزبری، نظریه الالتزامات - الجزء الأول: مصادر الالتزام، مطبعة جامعة دمشق، سوريا، ۱۹۸۲، ص ۳۹۲-۳۹۴)

اگرچه قانون مانع ابراء عام نیست، اما تفسیر آن تابع اختیار قاضی و شرایط هر پرونده است، زیرا این ابراء می‌تواند حقوقی را که ممکن است طلبکار در زمان صدور ابراء از وجود آن‌ها آگاه نبوده، ساقط کند. به همین دلیل، اصل در تفسیر به سمت تضییق (محدود کردن) است نه توسعه (گسترش)، و فرض بر این است که ابراء تنها شامل آنچه از قبل برای ابراء‌کننده معلوم و مقصود بوده، می‌شود، مگر اینکه خلاف آن با نص یا دلیل قوی اثبات شود. (سلیمان مرقس، الوافی فی شرح القانون المدنی - الجزء الأول: الالتزامات فی مصادرهما، دار الكتاب الحديث، القاهرة، ۲۰۰۷، ص ۶۳۱-۶۳۳)

ابراء خاص

ابراء خاص، نوعی از ابراء است که به دین معین یا حق مشخصی محدود می‌شود، به طوری که اراده طلبکار بر اسقاط تعهد معینی در ذمه بدهکار متمرکز است، بدون اینکه این اسقاط شامل سایر تعهدات یا حقوق دیگر شود. (عبد المنعم البدرای، شرح القانون المدنی - مصادر الالتزام، دار النهضة العربية، القاهرة، ۱۹۹۸، ص ۴۲۶-۴۲۷)

این ابراء در معاملات قانونی و مالی رایج‌تر است، زیرا در آن، طلبکار صراحتاً تمایل خود را به اسقاط دین معینی ابراز می‌کند، مثلاً از مبلغ مشخصی صرف‌نظر می‌کند یا تعهدی ناشی از عقد معینی را اسقاط می‌نماید، در حالی که سایر تعهدات در ذمه بدهکار همچنان باقی می‌ماند. ابراء خاص با وضوح محل و حدود خود مشخص می‌شود، که این امر اثبات و تفسیر آن را آسان‌تر کرده و اختلافات احتمالی در مورد دامنه آن را کاهش می‌دهد. (محمد عبد الله کحیل، الالتزامات والعقود فی القانون المدنی المصری، دار النهضة العربية، القاهرة، ۲۰۱۰، ص ۴۷۸-۴۸۰)

ابراء خاص می‌تواند صریح باشد؛ یعنی با نص روشن کتبی یا شفاهی بیان شود، یا به صورت ضمنی از رفتار طلبکار استنباط شود، مانند اینکه بخشی از دین را دریافت کند و اعلام دارد که باقی‌مانده را مطالبه نخواهد کرد. قواعد عمومی ابراء، از جمله اینکه تصرف حقوقی یک‌جانبه است، بر آن اعمال می‌شود و شرط صحت آن، اهلیت تبرع در طلبکار و مشروعیت، امکان و معلوم بودن موضوع ابراء در زمان اسقاط است. ابراء خاص وسیله مؤثری برای تنظیم روابط مالی و تصفیه تعهدات به شیوه‌ای منعطف است که اراده طلبکار را مد نظر قرار می‌دهد، بدون اینکه حقوق دیگری که مشمول اسقاط نشده‌اند، تحت تأثیر قرار گیرند.

ابراء خاص در قانون عراق، نوعی از ابراء است که به بخش مشخصی از دین یا فقط به یکی از بدهکاران (در صورت تعدد) محدود می‌شود، برخلاف ابراء عام که شامل کل دین یا همه بدهکاران است. این نوع ابراء، تصرفی با اراده انحصاری از سوی طلبکار محسوب می‌شود که به موجب آن، بخشی معین از تعهد را اسقاط می‌کند، یا اگر بدهکاران متعدد و متضامن یا مشترک در دین باشند، ذمه یکی از آن‌ها را مبری می‌سازد.

قانون مدنی عراق به طور کلی در ماده (۳۸۵) به ابراء پرداخته و محدودیتی برای دامنه آن تعیین نکرده است. این بدان معناست که طلبکار در تعیین میزان اسقاط خود، چه کلی و چه جزئی، و در مورد هر یک از بدهکاران، آزاد است. در صورت تعدد بدهکاران، ابراء خاص یکی از آن‌ها به دیگران سرایت نمی‌کند، مگر اینکه توافق یا نص قانونی بر خلاف آن وجود داشته باشد.

ابراء خاص در قانون مصر، تصرف حقوقی است که از سوی طلبکار با اراده انحصاری او صادر می‌شود و به موجب آن، بخشی از دین را اسقاط می‌کند یا فقط یکی از بدهکاران را مبری می‌سازد، در صورت وجود تعهد مشترک یا تضامنی، بدون اینکه شامل باقی دین یا سایر بدهکاران شود. این با ابراء عام که منجر به اسقاط کامل دین و خاتمه یافتن تعهد می‌شود، تفاوت دارد.

در صورت ابراء خاص یکی از بدهکاران در تعهد تضامنی، دامنه اثر قانونی این ابراء بستگی به ماهیت تعهد (مشترک، تضامنی، یا غیره) دارد. اگر تعهد تضامنی باشد و طلبکار یکی از بدهکاران را ابراء کند، باقی‌ماندگان تنها در حدود سهم بدهکار ابراء شده، مبری می‌شوند، مگر اینکه صراحتاً خلاف آن ذکر شده باشد. (عبد الرزاق أحمد السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی - الجزء الأول: مصادر الالتزام، ص ۲۱۳)

قانون مدنی مصر در ماده (۳۸۶) به این مسائل ضمن احکام ابراء پرداخته است و شروح فقهی نیز به تفصیل در بستر مسئولیت تضامنی و اشتراک در دین، به آن اشاره کرده‌اند. در این میان، بین ابراء جزئی و ابراء یکی از بدهکاران، و اثر آن بر دیگران، تمایز قائل شده‌اند.

ابراء خاص در قانون ایران، نوعی از ابراء است که از سوی طلبکار صادر می‌شود و اثر آن به بخشی از دین یا تنها به یکی از بدهکاران در صورت تعدد آن‌ها (خواه متضامن یا مشترک در تعهد باشند) محدود می‌شود. این نوع ابراء، تصرف حقوقی با اراده انحصاری از سوی طلبکار است، اما با ابراء عام که منجر به اسقاط کامل دین می‌شود، تفاوت دارد. (مهیدی شهیدی، حقوق مدنی - تعهدات. انتشارات دانشگاه تهران، ص ۳۰۸)

اگر طلبکار یکی از بدهکاران را در تعهد مشترک ابراء کند، اثر ابراء به طور خودکار به سایر بدهکاران تسری نمی‌یابد، مگر اینکه توافق یا قرینه قانونی بر نیت اسقاط حق نسبت به همه وجود داشته باشد. اما اگر دین قابل تجزیه باشد، ابراء خاص تنها بخشی را که صراحتاً شامل شده است، اسقاط می‌کند.

ابراء از نظر "صیغه" (نحوه بیان)

ابراء از نظر صیغه، به معنای بررسی نحوه بیان اراده طلبکار در اسقاط دین و میزان وضوح و صراحت این بیان است. صیغه، وسیله‌ای است که طلبکار از طریق آن، تمایل خود را به اسقاط تعهد بدهکار اعلام می‌کند. این صیغه می‌تواند صریح باشد؛ یعنی طلبکار به طور واضح و مستقیم به تنازل خود اشاره کند، یا ضمنی باشد؛ یعنی اراده او از طریق رفتارهایش یا سلوکش که دلالت بر تنازل دارد، بدون تصریح لفظی مستقیم، استنباط شود.

ابراء اسقاطی

ابراء اسقاطی، نوعی از ابراء است که به معنای تنازل نهایی و قطعی از حق یا دین است، به طوری که این اسقاط از ذمه بدهکار به صورت کامل صورت می‌گیرد. در این حالت، طلبکار از مطالبه تمام تعهد صرف‌نظر می‌کند و حق خود را نسبت به بدهکار به طور دائمی از دست می‌دهد و دیگر نمی‌تواند بعداً آن را مطالبه کند. این ابراء با اراده صریح یا ضمنی طلبکار که بیانگر رها کردن کامل دین یا حق است، محقق می‌شود و در نتیجه، تعهد بین طرفین به طور دائمی منقضی می‌گردد. (عصام محمد علی، النظریات العامة فی الالتزامات، دار الفکر العربی، القاهرة، ۲۰۰۸، ص ۳۷۴-۳۷۵)

ابراء اسقاطی با سایر انواع ابراء تفاوت دارد، زیرا دین را به طور کامل، بدون قید و شرط، اسقاط می‌کند. این ویژگی، این نوع ابراء را با وضوح و قطعیت در پایان دادن به رابطه حقوقی موجود، متمایز می‌سازد. این نوع ابراء غالباً در مواردی به کار می‌رود که طلبکار قصد دارد اختلافات را تسویه کند یا به تعهدات مالی به طور قطعی پایان دهد. این ابراء ممکن است همراه با توافقات یا مصالحات حقوقی باشد که به منظور تسهیل روابط بین طرفین صورت می‌گیرد. ابراء اسقاطی ابزار حقوقی مهمی است که به کاهش بار مالی بر دوش بدهکار کمک کرده و به تحقق اصل عدالت و توازن در روابط حقوقی یاری می‌رساند. (عبد الحلیم عمر حسن، الالتزامات والعقود - دراسة مقارنة، دار الفکر العربی، القاهرة، ۲۰۱۳، ص ۵۲۱-۵۲۳)

ابراء استیفایی

ابراء استیفایی، نوعی ابراء است که به موجب آن، طلبکار از حق خود برای دریافت کامل دین یا تعهد از بدهکار، صرف‌نظر می‌کند. در این حالت، طلبکار تصمیم می‌گیرد که بدهکار را از ادای دین مستحق علیه خود، چه به صورت کلی و چه جزئی، معاف کند. این امر منجر به انقضای تعهد از طریق پایان یافتن حق مطالبه می‌شود. ابراء استیفایی نتیجه اراده آزاد طلبکار است که می‌تواند به صراحت بیان شود یا به طور ضمنی از طریق اعمال و رفتار او استنباط گردد. (محمود عبد الرازق، الالتزامات والعقود فی القانون المدنی المصری، دار النهضة العربیة، القاهرة، ۲۰۱۱، ص ۵۰۲-۵۰۳)

ابراء استیفایی با ابراء دین (اسقاطی) تفاوت دارد، زیرا تمرکز آن بر انقضای حق مطالبه خود دین است و به عنوان روشی مؤثر برای تسویه اختلافات مالی و رفع موانع قانونی در برابر بدهکار عمل می‌کند. همچنین، در کاهش فشارهای اقتصادی بر بدهکار نقش دارد و روابط قراردادی مبتنی بر اعتماد و تفاهم بین طرفین را تقویت می‌کند. ابراء استیفایی دارای آثار حقوقی مستقیمی است که منجر به سقوط تعهد بدون نیاز به اقدامات اجرایی یا مطالبات اضافی از سوی طلبکار می‌شود. (سامی محمد محمود، الالتزام فی القانون المدنی: أصوله ومصادره، دار النهضة المصریة، القاهرة، ۲۰۱۴، ص ۵۱۵-۵۱۷)

تفاوت بین ابراء اسقاطی و ابراء استیفایی

هر دو، ابراء اسقاطی و ابراء استیفایی، از موجبات انقضای تعهد محسوب می‌شوند، اما در ماهیت حقوقی و اثرگذاری با یکدیگر تفاوت دارند.

- **ابراء اسقاطی:** یک عمل حقوقی یک‌جانبه از سوی طلبکار است که با اراده او صادر می‌شود. در آن، طلبکار از حق خود در ذمه بدهکار بدون دریافت عوض، اعلام انصراف می‌کند. این ابراء از ایقاعات (اعمال حقوقی یک‌جانبه) محسوب می‌شود، یعنی نیازی به قبول از سوی بدهکار ندارد و تعهد را بدون آنکه وفایی صورت گرفته باشد، اسقاط می‌کند. این ابراء از حیث اینکه طلبکار حق خود را بدون عوض اسقاط می‌کند، شبیه به هبه (بخشش) است.
  - **ابراء استیفایی:** صورتی از تسامح پس از وفاء است. به این معنا که بدهکار دین خود را پرداخته یا تعهد را اجرا کرده است، سپس طلبکار اقرار به عدم استحقاق خود نسبت به مبلغ می‌کند، یا آن را به بدهکار بازمی‌گرداند، یا با وجود دریافت آن، مطالبه‌اش را اسقاط می‌کند. در این حالت، صرفاً تنازلی مجرد از حق صورت نگرفته، بلکه درک می‌شود که طلبکار حق خود را نخست دریافت کرده، سپس تصمیم به اسقاط آثار آن گرفته، یا آنچه را دریافت داشته بازگردانده، یا در مورد آن مصالحه کرده است.
- تفاوت اساسی این است که ابراء اسقاطی، تعهد را قبل از وفاء به آن، پایان می‌دهد، در حالی که ابراء استیفایی پس از تحقق وفاء صورت می‌گیرد و به اثرات پس از آن مربوط می‌شود. همچنین، اولی (ابراء اسقاطی) ایقاع محسوب می‌شود، در حالی که دومی (ابراء استیفایی) ممکن است به عنوان ابراء ضمنی یا مصالحه تلقی شود و معمولاً با شرایط پیچیده‌تری، به ویژه در اثبات، همراه است. (محمود الخلیلی، شرح القانون المدنی - مصادر الالتزام، مکتبۃ السنهوری، بغداد، ص ۲۴۵)
۱. **از نظر اثر:** ابراء اسقاطی مختص دیون است، زیرا اسقاط در مورد عین (مال مشخص) صورت نمی‌گیرد. اما ابراء استیفایی هم در مورد دین و هم در مورد عین صدق می‌کند، زیرا اقرار به وفاء هم در دین و هم در عین تحقق می‌یابد.
  ۲. **از نظر رجوع طلبکار:** اگر طلبکار پس از دریافت دین، آن را اسقاط (ابراء اسقاطی) کند، در این صورت بدهکار حق استرداد آنچه را پرداخته دارد. اما در ابراء استیفایی، بدهکار حق رجوع بر طلبکار نسبت به آنچه پرداخته است را ندارد. (وهبة الزحیلی، فقه الأسلامی و أدلته، ج ۴، ط ۲، دار الفکر، دمشق، ۱۹۸۵، ص ۷)
  ۳. **توصیف حقوقی:** ابراء استیفایی، اقرار به وفاء است، یعنی معنای تملیک را دارد نه اسقاط. اما ابراء اسقاطی، تملیک دین به بدهکار محسوب می‌شود و بنابراین آن را از او ساقط می‌کند.
  ۴. **ماهیت عمل:** ابراء اسقاطی، یک /تشاء (ایجاد حق جدید یا وضع جدید) است، در حالی که ابراء استیفایی، /خبار (بیان واقعیت) در قالب اقرار است. (وحید عبد السلام بالی، قوانین الشریعة الإسلامیة التي كانت تحكم الدولة العثمانیة، دار التقوی، ج ۴، ط ۱، مصر، ۲۰۱۳، ص ۲۰)

ابراء از نظر زمان (وقت)

ابراء از نظر زمان، به بررسی زمان صدور ابراء و میزان تأثیر آن بر تعهد و انقضای آن می‌پردازد. از حیث زمان، ابراء می‌تواند قبل از استحقاق دین صادر شود؛ یعنی طلبکار قبل از فرا رسیدن موعد پرداخت، از حق خود صرف‌نظر کند، یا پس از استحقاق دین صادر شود، زمانی که دین قابل مطالبه و اجرا شده است.

ابراء مؤبد (دائمی)

ابراء مؤبد، نوعی ابراء است که با صدور دائمی و نهایی از سوی طلبکار مشخص می‌شود. در این ابراء، طلبکار حق خود برای مطالبه دین یا تعهد از بدهکار را اسقاط می‌کند و پس از صدور ابراء، حق رجوع یا استرداد آن حق را نخواهد داشت. ابراء مؤبد منجر به انقضای کامل و نهایی تعهد می‌شود، به گونه‌ای که دین گویی هرگز وجود نداشته است. این نوع ابراء، قوی‌ترین نوع تنازل محسوب می‌شود، زیرا هرگونه مطالبه آتی را، فارغ از شرایط، ممنوع می‌کند. (محمود عبد الحکیم، الالتزامات فی القانون المدنی، دار النهضة العربیة، القاهرة، ۲۰۱۲، ص ۵۳۰-۵۳۱)

ابراء مؤبد در موارد تسویه اختلافات یا زمانی که طلبکار مایل به پایان دادن قطعی به رابطه حقوقی است، به کار می‌رود. همچنین، منعکس‌کننده اصل عدالت و رحمت در کاهش بار مالی بر بدهکار است. ابراء مؤبد نیازمند اراده صریح و واضح از سوی

طلبکار، همراه با وجود شرایط صحت قانونی برای تنازل است و نباید مشوب به هیچ‌گونه عیب ارادی باشد. ابراء مؤبد، ابزار حقوقی مؤثری برای پایان دادن به تعهدات مالی و تحقق ثبات در معاملات بین طرفین محسوب می‌شود. (جمال حمزه، الالتزامات المدنیة والعقود، دار الفكر الجامعی، بیروت، ۲۰۱۱، ص ۴۷۵-۴۷۷)

اگر در ذمه شخصی مبلغی پول به دیگری بدهکار باشد، که ناشی از دین، بیع، یا اجاره باشد، و طلبکار بخواهد بدهکار را ابراء کند، ممکن است او را ابراء عام (از کل دین) یا ابراء جزئی (از بخشی از دین) کند. این دو نوع ابراء تابع زمان هستند؛ ممکن است ابراء مؤبد (دائمی) باشد، یعنی به زمان مشخصی برای پرداخت دین مقید نباشد. در این صورت، حق مطالبه از طلبکار ساقط می‌شود و بدهکار مالک دین می‌گردد. (صایل احمد حسن الحاج یونس، نظریة الإبراء والإسقاط فی الفقه الإسلامی رسالة ماجستير فی الفقه والتشريع، كلية الدراسات العليا، جامعة النجاح الوطنية، فلسطين، ۲۰۰۰م، ص ۱۶)

ابراء مؤبد، ابرایی است که صاحب آن مقید به هیچ زمانی نیست؛ یعنی وقتی طلبکار، بدهکار را از ذمه خود ابراء می‌کند، دیگر نمی‌تواند آن را مطالبه کند. زمانی که ابراء مقید به زمان نباشد، ابراء غیر مقید به اجل یا ابراء مؤبد تلقی می‌شود.

ابراء مؤبد در قانون عراق: این نوع ابراء، اسقاط نهایی و غیرقابل رجوع حق است، به طوری که طلبکار دیگر نمی‌تواند آن را بعداً مطالبه کند یا از آن عدول نماید، حتی اگر بدهکار تعهد خود را وفا نکرده باشد. این نوع ابراء با استمرار و ثبات مشخص می‌شود و اثر آن تا پایان عمر یا تمام مدت توافق شده، ادامه می‌یابد، که به آن وصف "مؤبد" اطلاق می‌شود.

قانون مدنی عراق نص خاصی برای این اصطلاح ندارد، اما قواعد عمومی در نظریه تعهدات، آن را مجاز می‌دانند، مادامی که از سوی فردی با اهلیت کامل و با اراده آزاد، بدون اکراه، و با حقی که قابل تصرف باشد، صادر شده باشد. این نوع ابراء قوی‌تر از ابراء مؤقت است، زیرا شرط فاسخ یا اجل مشخصی برای آن تعیین نمی‌شود. (حسین عبود الدلیمی، الوجیز فی نظریة الالتزام فی القانون المدنی العراقی، ص ۲۳۴)

ابراء مؤبد در قانون مصر: یک عمل حقوقی است که از سوی طلبکار با اراده منحصر به فرد او صادر می‌شود و به موجب آن، طلبکار به طور نهایی و غیرقابل رجوع از حق ثابت خود در ذمه بدهکار، تنازل می‌کند. این نوع ابراء با دائمی و نهایی بودن مشخص می‌شود؛ نه به شرطی وابسته است، نه به اجلی مقید، و نه امکان رجوع یا تراجع از تنازل را برای طلبکار باقی می‌گذارد، حتی در صورت تغییر موقف بدهکار یا بروز شرایط جدید. (عبد الرزاق أحمد السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی - الجزء الأول، ص ۸۱۲)

اگرچه قانون مدنی مصر صراحتاً از اصطلاح "ابراء مؤبد" استفاده نمی‌کند، اما نص ماده ۳۸۶ مدنی، زمینه را برای این نوع ابراء به عنوان تنازلی از حق بدون عوض، با شرط صریح و مشخص بودن آن، فراهم می‌کند. این از جمله تصرفاتی است که در آن، وضوح و ثبوت اراده شرط است و ترجیحاً باید به صورت کتبی انجام شود، به ویژه اگر به مبالغ مالی یا حقوق مدنی مهم مربوط باشد، تا حجیت اثبات حفظ شود.

ابراء مؤبد در قانون ایران: نوعی ابراء است که به موجب آن، حق به طور نهایی و غیرقابل رجوع از سوی طلبکار اسقاط می‌شود، به طوری که پس از آن، طلبکار تحت هیچ شرایطی نمی‌تواند آن را مطالبه کند. این ابراء از اعمال حقوقی یک‌جانبه (ایقاع) محسوب می‌شود، همانطور که ماده ۲۸۹ قانون مدنی ایران مقرر می‌دارد: "ابراء آن است که طلبکار حق خود را طوعاً و با اختیار خود اسقاط کند."

ابراء مؤقت

ابراء مؤقت، نوعی ابراء است که به موجب آن، طلبکار از حق خود برای مطالبه تعهد از بدهکار برای یک دوره زمانی مشخص یا تحت شرایط معینی تنازل می‌کند، بدون آنکه این امر به معنای اسقاط دائمی و نهایی دین باشد. در این نوع ابراء، طلبکار حق خود را برای دریافت دین یا مطالبه آن پس از انقضای دوره موقت یا زوال شرایطی که ابراء بر آن مستند بوده، حفظ می‌کند. این ویژگی، آن را از ابراء مؤبد که دائمی و قطعی است، متمایز می‌سازد. (محمد عبد الرحمن عثمان، الالتزامات والعقود فی القانون المدنی، دار الفكر العربی، القاهرة، ۲۰۱۵، ص ۵۴۵-۵۴۶)

ابراء مؤقت معمولاً در مواردی به کار می‌رود که با مشکلات مالی موقتی بدهکار مرتبط است، یا در توافقات موقت بین طرفین که هدف آن به تعویق انداختن پرداخت تعهد برای یک دوره معین است. این نوع ابراء، روشی انعطاف‌پذیر محسوب می‌شود که امکان مدیریت رابطه حقوقی بین طلبکار و بدهکار را به شیوه‌ای فراهم می‌کند که شرایط پیش‌آمده را در نظر می‌گیرد. همچنین، به حفظ رابطه قراردادی با امکان از سرگیری حق مطالبه در آینده کمک می‌کند. ابراء مؤقت نیازمند بیان روشن اراده طلبکار در تنازل موقت، همراه با تعیین دوره ابراء یا شرایطی است که به آن پایان می‌دهد. این امر حقوق هر دو طرف را تضمین کرده و از اختلافات احتمالی می‌کاهد. (سامی عبد الله حسن، الالتزامات المدنیة وتعديلها، دار النهضة العربية، القاهرة، ۲۰۱۳، ص ۵۶۰-۵۶۲)

این عمل با به تعویق انداختن ادای حق برای صاحب آن، در یک زمان معین صورت می‌گیرد، اما در مدت زمان تعیین شده بین طلبکار و بدهکار، طلبکار نمی‌تواند حق خود را مطالبه کند. (صایل احمد حسن الحاج یونس، نظریة الإبراء والإسقاط فی الفقه الإسلامي، ص ۱۶)

بنابراین، روشن است که طلبکار حق دارد پس از انقضای دوره تعیین شده، دین خود را پس بگیرد، اگر بدهکار قادر به بازگرداندن آن باشد. اگر طلبکار به بدهکار مهلتی دیگر برای پرداخت بدهی‌اش بدهد، او را ابراء مؤقت کرده است. (Amerinia, 2024: 105-130)

اگر دین، کفیل داشته باشد، کفیل نیز از ابراء مؤقت شخص اصلی (مدیون) سود می‌برد؛ همانطور که ابراء مؤبد شخص اصلی، ابراء کفیل را نیز به همراه دارد، ابراء مؤقت نیز همین حکم را دارد. (أبو البركات سيد احمد العدوی المالکی، الشرح الكبير علی مختصر سیدی خلیل، دار إحياء التراث العربی، ج ۳، مصر، ص ۳۷۹)

تفاوت بین ابراء مؤبد و ابراء مؤقت این است که اولی مانع شنیده شدن دعوای طلبکار می‌شود، یعنی طلبکار نمی‌تواند پس از ابراء مؤبد، چیزی را که ابراء کرده، از ابراء شده مطالبه کند. اما در ابراء مؤقت، دعوای طلبکار شنیده می‌شود و پس از پایان مدت توافق شده، حق خود را مطالبه می‌کند. (صایل احمد حسن الحاج یونس، نظریة الإبراء والإسقاط فی الفقه الإسلامي، ص ۱۷)

انواع ابراء در فقه امامیه

(محمد أمين بن فضل الله بن محب الدين بن محمد المحبی الحموی الأصل، الدمشقی (المتوفی: ۱۱۱۱هـ)، خلاصه الأثر فی أعيان القرن الحادی عشر، دار صادر - بیروت، ج ۳، ص ۱۳۱؛ الشیخ الطوسی، المبسوط، تحقیق: محمد الباقر البهبودی، ۱۳۸۸، ص ۲۹۹)

ابراء محض (اسقاطی)

این نوع ابراء، اصل و مینا است؛ در آن، طلبکار با اراده‌ی خود از حقیقت صرف نظر می‌کند و این امر متوقف بر قبول مدیون نیست و به محض صدور، نافذ است. این موضوع با آنچه در قوانین عراق (ماده ۳۸۵)، مصر (ماده ۳۸۶) و ایران (ماده ۲۸۹) آمده است، مطابقت دارد.

ابراء آمیخته به تملیک

اگر طلبکار قصد داشته باشد که مال مورد دین را به عنوان تملیک به مدیون بدهد، نه صرفاً اسقاط حق، فقها اختلاف نظر دارند: مشهور بین امامیه این است که ابراء اسقاطی است و به قبول نیاز ندارد. قول دیگری نیز وجود دارد که آن را تملیک می‌داند و به دلیل غلبه معنای تملیک، نیازمند قبول می‌داند. **کاربرد:** ابراء مهریه توسط زوجه به زوج، یا ابراء نفقه از سوی طلبکار، که بدون نیاز به قبول صحیح است.

ابراء عام و خاص

عام: مانند اینکه طلبکار بگوید "ذمه تو را از هر آنچه در آن است بری می‌کنم"، که در این صورت هر حق معلوم یا مجهولی ساقط می‌شود. فقها بر صحت آن نص کرده‌اند.

خاص: محدود به دین معینی است، مانند اینکه طلبکار بگوید: "تو را از مبلغ فلان بری می‌کنم."

پیشنهادهای

۱. لزوم وحدت دیدگاه تشریحی در خصوص ابراء مشوب به تملیک، با تصریح صریح به ماهیت و نحوه‌ی نفوذ آن.
۲. تقویت بهره‌گیری از میراث فقهی امامیه در توسعه‌ی قوانین مدنی، به دلیل دقت این میراث در جزئیات احکام.
۳. دعوت از پژوهشگران برای انجام مطالعات تطبیقی گسترده‌تر که سایر اسباب انقضای تعهدات را در فقه امامیه و قوانین موضوعه در بر گیرد.
۴. تلاش برای ساده‌سازی و شفاف‌سازی قواعد مربوط به ابراء در قوانین مدنی به گونه‌ای که از تعارض تفاسیر کاربردی جلوگیری شود.

نتیجه‌گیری

این تحقیق به این نتیجه رسیده است که ابراء از جمله تصرفات حقوقی است که بر اراده‌ی فردی استوار است و در اصل، شرط قبول آن از سوی مدیون لازم نیست؛ امری که در فقه امامیه با غالب قوانین مدنی مشترک است. همچنین مشخص شد که ابراء می‌تواند اشکال مختلفی داشته باشد، از جمله ابراء محض که اصل است، ابراء مشوب به تملیک که موجب اختلاف نظر فقهی در خصوص شرط قبول شده است، و ابراء عام و خاص که هم در فقه امامیه و هم در قوانین پذیرفته شده است.

۱. فقه امامیه، ابراء را از ایقاعات (اعمال حقوقی یک‌طرفه) می‌داند که به محض صدور نافذ است و این دیدگاهی است که اغلب قوانین مدنی نیز برگزیده‌اند.

۲. ابراء مشوب به تملیک، برجسته‌ترین مورد اختلاف نظر فقهی است؛ به طوری که برخی فقها آن را نیازمند قبول دانسته‌اند، در حالی که مشهور بر عدم نیاز به آن تأکید دارد.
۳. ابراء عام در فقه امامیه و قوانین موضوعه صحیح است و نشان‌دهنده‌ی انعطاف‌پذیری این نهاد حقوقی است.
۴. قوانین مدنی (عراق، مصر، ایران) به طور ضمنی از قواعد فقهی امامیه در تنظیم احکام ابراء الهام گرفته‌اند.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به شکل زیر است:

نویسنده اول: تهیه و آماده‌سازی نمونه‌ها، انجام آزمایش و گردآوری داده‌ها، انجام محاسبات، تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش‌نویس مقاله.

نویسنده دوم: استاد راهنمای پایان‌نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.

نویسنده سوم: مشاوره پایان‌نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- أبو البركات، س. أ. (بی‌تا). الشرح الكبير على مختصر سيدى خليل (ج. ٣). مصر: دار إحياء التراث العربى.
- النسفى، ع. ب. أ. (١٩٩٧). البحر الرائق شرح كنز الرقائق (چاپ اول، ج. ٦). بيروت، لبنان: دار الكتب العلمية.
- أحمد، ع. د. (٢٠٠٣). شرح القانون المدنى: النظرية العامة للالتزام (أحكام الالتزام) (ج. ٢). حلب، سورية: منشورات حلب.
- الحلى، أ. ط. (محقق). (١٣٨٧ق). إيضاح الفوائد فى شرح إشكالات القواعد (چاپ اول). قم: المطبعة العلمية.
- حمزة، ج. (٢٠١١). الالتزامات المدنية والعقود. بيروت: دار الفكر الجامعى.
- الشيرازى، م. (١٤١٤ق). الفقه: القواعد الفقهية. بيروت: المركز الثقافى الحسينى.
- دردير، ر. م. (بی‌تا). النظرية العامة للإبراء فى الفقه الإسلامى وبعض تطبيقاتها. مصر: جامعة أسيوط.
- خمينى، ر. ا. (١٤٢١ق). كتاب البيع (ج. ٤). تهران، ایران: مؤسسه تنظيم ونشر آثار الإمام خمينى.
- الكرخى، ز. (١٩٨٠). الوجيز فى النظرية العامة للالتزام. بغداد: دار الحرية للطباعة والنشر.
- حسن، س. ع. (٢٠١٣). الالتزامات المدنية وتعديلها. القاهرة: دار النهضة العربية.
- محمود، س. م. (٢٠١٤). الالتزام فى القانون المدنى: أصوله ومصادره. القاهرة: دار النهضة المصرية.
- مرقس، س. (٢٠٠٧). الوافى فى شرح القانون المدنى: الالتزامات فى مصادرها (ج. ١). القاهرة: دار الكتاب الحديث.
- الطوسى، م. (١٣٨٨ق). المبسوط (تحقيق: م. ب. البهبودى).
- حسن، ع. ا. ع. (٢٠١٣). الالتزامات والعقود: دراسة مقارنة. القاهرة: دار الفكر العربى.
- السنهورى، ع. ا. (بی‌تا). الوسيط فى شرح القانون المدنى: مصادر الالتزام (ج. ١).
- البدراوى، ع. ا. (١٩٩٨). شرح القانون المدنى: مصادر الالتزام. القاهرة: دار النهضة العربية.
- بدوى، ع. ا. (٢٠١٢). نظرية الالتزام فى القانون المدنى المصرى. الإسكندرية: دار الجامعة الجديدة للنشر.
- على، ع. م. (٢٠٠٨). النظريات العامة فى الالتزامات. القاهرة: دار الفكر العربى.
- الحلى، ع. (١٤١٨ق). مختلف الشيعة (چاپ اول، ج. ٦). قم: مؤسسه النشر الإسلامى.
- الكزبرى، م. (١٩٨٢). نظرية الالتزامات: مصادر الالتزام (ج. ١). دمشق، سورية: مطبعة جامعة دمشق.
- العبدادى، م. (٢٠٢٥). إبراء الحق - إسقاط الحق. عمان: دار العبدادى للمحاماة.
- ابن عابدين، م. أ. (٢٠٠٠). حاشية ابن عابدين: رد المحتار على الدر المحتاج (چاپ اول، ج. ١٦). دمشق، سورية: دار البشائر.
- المحبنى، م. أ. (بی‌تا). خلاصة الأثر فى أعيان القرن الحادى عشر. بيروت: دار صادر.
- جعفرى لنگرودى، م. ج. (٢٠٠٥). ترمينولوژى حقوق. تهران: گنج دانش.
- السعدى، م. ص. (٢٠٠٤). أحكام الالتزام فى القانون المدنى الجزائرى. الجزائر: دار الكتاب الحديث.
- عثمان، م. ع. ا. (٢٠١٥). الالتزامات والعقود فى القانون المدنى. القاهرة: دار الفكر العربى.
- كحيل، م. ع. ا. (٢٠١٠). الالتزامات والعقود فى القانون المدنى المصرى. القاهرة: دار النهضة العربية.
- كحيل، م. ع. ا. (٢٠١٥). شرح القانون المدنى المصرى: الالتزامات والعقود. القاهرة: دار النهضة العربية.
- الخليلى، م. (بی‌تا). شرح القانون المدنى العراقى: مصادر الالتزام. بغداد: مكتبة السنهورى.
- عبد الحكيم، م. (٢٠١٢). الالتزامات فى القانون المدنى. القاهرة: دار النهضة العربية.
- عبد الرازق، م. (٢٠١١). الالتزامات والعقود فى القانون المدنى المصرى. القاهرة: دار النهضة العربية.

- سليمان، م. ر. (۲۰۱۰). القانون المدنى: الالتزامات والعقود. القاهرة: دار الفكر العربى.
- شهيدى، م. (۲۰۱۳). اعمال حقوقى (قرارداد و ايقاع). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بالى، و. ع. ا. (۲۰۱۳). قوانين الشريعة الإسلامية التى كانت تحكم الدولة العثمانية (چاپ اول، ج. ۴). مصر: دار التقوى.
- الزحيلي، و. (۱۹۸۵). الفقه الإسلامى وأدلته (چاپ دوم، ج. ۴). دمشق: دار الفكر.
- سعادى، م. (بی تا). مقال منتشرشده در مجله القانون، شماره ۲، معهد الحقوق، المركز الجامعى غليزان.
- بن ددوش، ن. (۲۰۱۰). انقضاء الالتزام دون الوفاء به بين القانون الوضعى والفقه الإسلامى (رساله دكتورى حقوق). جامعة وهران، كلية الحقوق والعلوم السياسية، الجزائر.
- يونس، ص. ا. ح. (۲۰۰۰). نظرية الإبراء والإسقاط فى الفقه الإسلامى (رساله كارشناسى ارشد). جامعة النجاح الوطنية، كلية الدراسات العليا، فلسطين.

References

- Amerinia, M. B., Rezaei, A., Farajpour, R. (2024). The Scope of Application of Equity in International Commercial Arbitration: A Comparative Study of Iranian and English Law. *International Legal Research*, 17(65):105-130.